

özellikle mavi ve yeşil renklerde Türk ve Tunus çinileriyle süslenmiştir. Kabirlerin bulunduğu köşe ayrıca ince işlemeli bir parmaklıkla kuşatılmıştır.

Bir kenarı 15 m. kadar olan kare şeklindeki harimi örtün kubbenin profili de Sinan Paşa Camii'ni andırmaktadır. Fakat burada aynı genişlikte olmasına rağmen taş yerine tuğla kullanılmıştır. Kubbe kasnağındaki pencereler ise üstünde bir yuvarlak pencere bulunan çift kemerli açıklıklar şeklindedir. Bunların etrafıyla köşelerde Osmanlı tarzında küçük ağırık kuleleri yer almaktadır. İç kısım bir ana kubbe ve Sinan Paşa Camii'nde de görülen üç bölümlü geniş köşe kemerlerine sahiptir.

Ana kubbenin örttüğü ibadet mekânının, istalakitli tepeliklerle yükseltilmiş girişler vasıtasıyla üç revaklı galeriden gelen üç girişi vardır. Harimi üç taraftan kuşatan revaklardan kiblenin sağ ve solundakiler dörder, diğeri ise beş kubbeldir.

Bu devir için istisnâ bir durum gösteren, mermere sedef kakma olarak yapılmış süslemesiyle dikkati çeken mihrapla künde-kârî tekniğinde fildişi ve sedef işlemeli olarak yapılmış olan ahşap minber erken Memlûklü tarzındadır. Kubbenin altındaki kartuşlara reyhânî hatıyla oyulan altın yaldızlı ve boyalı yazırlı Memlûklü'den çok Osmanlı özellikleri göstermektedir. Mihraba bakan duvardan dirsekler üzerinde dışarı taşan ahşap balkon dikkat çeken ayrı bir mimari unsurdur.

Yapının güneybatı köşesinde bulunan minare, dört kısımdan meydana gelen Sultan Gavri minaresine benzer özellikler göstermekle beraber beş bölümlüdür. Genel mimari özellikleriyle Osmanlı sanatı hususiyetleri gösteren caminin bu dörtköşe minaresi, sahip olduğu diğer farklılıklar sebebiyle bu çizgiden çok ayrıldığı gibi Kahire'deki diğer minareler içinde de oldukça değişik bir üslûptadır.

Caminin güney tarafında bulunan ve bu binadan bir duvarla ayrılan avlu etrafında iki katlı olarak yapılmış odalardan müteşekkıl kısım Türk dervişlerinin kalması için vakfedilmiş bir tekkedir. Dükkânlar dışındaki diğer kısımları ve 1980'li yıllara kadar Türk talebeleri tarafından kullanılmakta olan tekke ve diğer bölümler halen pek harap bir durumda olup usulüne uygun bir restorasyonla kurtarılmayı beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Paşa Mübârek, *el-Hıta'ü't-Tevfikıyye*, Kahire 1986, V, 237-240, 243-246; L. Haute-coeur — G. Wiet, *Les Mosquées du Caire*, Paris 1932, tür.yer.; Hasan Abdülvehhâb, *Târîhu'l-mesâcid'i'l-eşeriyye*, Kahire 1946, s. 351; K. A. C. Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, Oxford 1952, tür.yer.; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve evliya'ühe's-şâlihün*, Kahire 1404/1983, IV, 22; V, 257-270, 372 (plan), 451.

DORIS BEHRENS-ABOUSEIF

EBÜ'Z-ZİNÂD

(أبو الزناد)

Ebü Abdurrahmân Ebü'z-Zinâd
Abdullâh b. Zekvân el-Kureşî
(ö. 130/748)

Hadis hâfızı ve fakih tâbiî.

65 (684-85) yılı civarında doğdu. Ebü'z-Zinâd onun hoşlanmadığı lakabıdır. Babası Zekvân, Hz. Osman'ın hanımı Remle'nin veya kızı Âişe'nin yahut Hz. Osman'ın ailesinden birinin âzatlî kölesiydi. Hz. Ömer'in katili Ebü Lü'l'ün kardeşi olduğu da söylenmektedir. Ashaptan Enes b. Mâlik ile Hz. Peygamber'i gördüğü söylenen Ebü Ümâme b. Sehl'den, tâbiinden ise Şa'bî, Hz. Osman'ın oğlu Ebân, Saîd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd ve pek çok hadisini rivayet ettiği Abdurrahman b. Hürmuz el-A'rec gibi âlimlerden rivayette bulundu. Kendisinden de oğulları Abdurrahman ile Ebü'l-Kâsım, yaşça daha büyük olan İbn Ebü Müleyke ile Sâlih b. Keysân, ayrıca Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve, Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve Süfyan b. Uyeyne gibi muhaddisler hadis rivayet ettiler. Ali b. Medîni onu, büyük tâbiilerden hemen sonra gelen Medine'nin dört büyük âliminden biri saymaktadır. Süfyan es-Sevrî kendisinden emîr'ül-mü'minin fi'l-hadis* diye söz etmektedir. Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn Ebü'z-Zinâd'ın güvenilir olduğunu belirtmekte, bir başka ifadesinde Ahmed b. Hanbel, "Râvileri sika* ise rivayetleri kullanılabilir" demektedir. Buhârî'nin açıkladığına göre Ebü Hüreyre'nin en güvenilir senedi Ebü'z-Zinâd - A'rec - Ebü Hüreyre zinciridir.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Ebü'z-Zinâd, hadis ve fıkıh sahalarında olduğu gibi hesap ve şiir konularında da bilgisine başvuru olan bir âlimdi. Etrafındaki yüzlerce talebe ile Mescid-i Nebvî'ye girerken onu gören muhaddis Abdürabbih b. Saîd bu haliyle bir sultana benzediğini, öğrencilerinin kendisine

fıkıh, hadis, hesap ve çözemedikleri dinî meseleleri sorduklarını söylemektedir. Leys b. Sa'd'ın belirttiğine göre hepsi de tâbiinden olan 300 kişiye Mescid-i Nebvî'de fıkıh, şiir ve benzeri ilimleri okuturdu; fakat daha sonra öğrencileri Rebîâtürre'yin ders halkasına katılınca yalnız kaldı. Belki de bu yüzden Rebîa ile arası açıldı. Medine'ye geldiği zaman her iki âlimle de görüşen Ebü Hanîfe, fıkıh bilgisi itibariyle Ebü'z-Zinâd'ın Rebîâtürre'nden ileri seviyede bulunduğunu söylemiş, daha umumi bir ifade kullanan Ahmed b. Hanbel ise onun Rebîa'dan âlim olduğunu belirtmiştir. Hişâm b. Abdülmelik zamanında Medine'nin malî işler divanında görev alan Ebü'z-Zinâd'ı Ömer b. Abdülazîz de Küfe'nin beytümâlini yönetmekle görevlendirmişti. Emevîler'in hizmetinde bulunması sebebiyle Mâlik b. Enes'in ondan, "Şu adamların kâtibiydi" diye küçümser bir ifadeyle söz ettiği ileri sürülmekteyse de *el-Muva'tta*'da elli dört rivayetine yer vermesi bu iddianın doğru olmadığı kanaatini uyandırmaktadır.

Ebü'z-Zinâd 17 Ramazan 130'da (20 Mayıs 748) Medine'de vefat etti. 131'de (749) öldüğü de söylenmektedir.

Ebü'z-Zinâd'ın fıkıh dair bir kitap yazdığı zikredilmekte, fakat eserin mahiyeti bilinmemektedir. Oğlu Abdurrahman da Hişâm b. Urve'nin en güvenilir talebesi olup fıkıh ve hadis sahalarında tanınmış bir âlimdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 318-320; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 83; a.mlf., *et-Târîhu's-sagîr*, II, 27; İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 49-50; Zehebî, *Tezkiretü'l-huf-fâz*, I, 134-135; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 445-451; VIII, 168-170; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 121-140*, s. 461-462; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 418-420; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 203-205; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 182; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, VII, 385-386; Sezgin, *GAS*, I, 405.

ALİ OSMAN KOÇKUZU

EBÜ'Z-ZÜBEYR

(أبو الزبير)

Ebü'z-Zübeyr Muhammed
b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî
(ö. 126/743-44)

Hadis hâfızı, tâbiî.

80'li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Ashaptan Hakîm b. Hizâm'ın âzatlîsıdır. Efendisinin kabilesine nisbetle Esedî ve Kureşî nisbeleriyle, uzun süre

Mekke'de yaşadığı için de Mekki nisbe-
siyle anılmıştır. Bir müddet Medine'de
oturduğu bilinmektedir. Çoğu Câbir b.
Abdullah'tan olmak üzere Abdullah b.
Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b.
Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs gibi sahâ-
bîlerden ve Saîd b. Cübeyr, Tâvûs b. Key-
sân, Atâ b. Ebû Rebâh gibi tâbiîlerden
hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de
hocası Atâ b. Ebû Rebâh ile Zührî, A'meş,
Evzâî, Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve
Süfyan b. Uyeyne gibi meşhur muhad-
disler rivayette bulunmuşlardır. Tâbiîn
neslinin tanınmış âlimlerinden Atâ, ken-
disiyle birlikte Câbir b. Abdullah'tan ha-
dis dinleyenler arasında Ebû'z-Zübeyr'in
en güçlü hâfızaya sahip kişi olduğunu
söylerdi. Atâ Câbir'in yanına bizzat gi-
demediği zamanlar bazı hadisleri sorup
öğrenmek üzere onu gönderirdi. Ebû'z-
Zübeyr 126 (743-44) yılında vefat etmiş
olup bu tarih 128 (745-46) olarak da zik-
redilmektedir.

Ebû'z-Zübeyr'i çağdaşı Şu'be b. Hac-
câc bazı kusurları olduğunu ileri sürerek
adâlet yönünden tenkit etmiş, Eyyûb es-
Sahtiyânî'nin de onu adâlet bakımından
eleştirdiği söylenmiştir. Ancak diğer mu-
haddisler, tenkit konusu olan hallerinin
onu zayıf saymaya yetmeyeceğini be-
lirtmişlerdir. Nitekim İbn Hibbân ile İbn
Adî, Şu'be b. Haccâc'ı bu tenkidinde hak-
sız görmüşler, sadece güvenilir kimse-
lerden hadis almayı ilke edinen Mâlik b.
Enes'in Ebû'z-Zübeyr'den hadis yazma-
sını, onunla görüşen diğer güvenilir mu-
haddislerin hepsinin kendisinden riva-
yette bulunmasını sika* sayılması için
yeterli görmüşlerdir.

Ebû'z-Zübeyr'in kendilerinden hadis
naklettiği Abdullah b. Abbas, Abdullah
b. Amr, Hz. Âişe ve özellikle Câbir b. Ab-
dullah'ın bazı rivayetlerini doğrudan ken-
dilerinden başıtmeyip bir başka râvi vası-
tasıyla naklettiği, aradaki vasıtayı kaldı-
rarak hadisi doğrudan onlardan almış
gibi gösterdiği (tedlîs) doğrudur. Hatta
İbn Abbas'ı sadece bir defa gördüğü, Ab-
dullah b. Amr ile hiç karşılaşmadığı, Hz.
Âişe'den ise hiçbir hadis duymadığı ile-
ri sürülmüştür. Bu durumda onlardan
"an" (عن) sigasıyla yaptığı nakillerin bir
kısmı müdelles sayılmıştır. Tedlîs yapa-
rak rivayette bulunmayı zina etmek ve
hadis konusunda yalan söylemekle eş
tutan Şu'be'nin (bk. İbnü's-Salâh, s. 35)
Ebû'z-Zübeyr'in bütün rivayetlerini red-
dederken bu hususu ön planda tuttuğu

anlaşılmaktadır. Ebû'z-Zübeyr'in delil
olma niteliğini kaybeden rivayetlerinin
önemli bir kısmı, Câbir b. Abdullah'tan
tedlîs yapmak suretiyle naklettiği hadis-
ler olup talebesi Leys b. Sa'd onun bu
nevi rivayetlerini bizzat kendisine so-
rarak ayıklamış, bu sebeple Ebû'z-Zü-
beyr'in Leys yoluyla gelen bütün riva-
yetleri sahih kabul edilmiştir. Bu ölçüyü
esas alan İbn Hazm, Ebû'z-Zübeyr ta-
rafından doğrudan Câbir b. Abdullah'tan
rivayet edilen, ancak Leys b. Sa'd yolu-
yla gelmeyen bir hadisi *Şaḥîḥ-i Müslim*'de
yer aldığı halde sahih kabul etmedi-
ğini söylemiştir (*el-Muḥallâ*, VIII, 19).

Buhârî Ebû'z-Zübeyr'i güvenilir bul-
mamış, ancak başka bir râvi ile destekle-
nen bir rivayetini *el-Câmi' u's-ş-şaḥîḥ*'i-
ne almıştır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâ-
tim ve Ebû Zür'a er-Râzî ise geniş ha-
dis bilgisini takdir etmekle beraber onun
için, bir râvinin güvenilirlik durumunu
ikinci veya üçüncü derecede gösteren "lâ
be'se bih" ifadesini kullanmışlardır. An-
cak Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'ine
Ebû'z-Zübeyr'in birçok rivayetini almak-
la kendisine güvendiğini de göstermiş-
tir. Esasen muhaddislerin birçoğu Ebû'z-
Zübeyr'in güvenilir olduğunu kabul et-
miş, Atâ b. Ebû Rebâh, Süfyan b. Uyey-
ne, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Müs-
lim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Ya'kûb
b. Şeybe, İbn Sa'd, İbn Adî ve İbn Hibbân
onun hakkında müsbet görüş belirtmiş-
lerdir. Zehebî, Ebû'z-Zübeyr'in hadisle-
rini sadece Şu'be'nin reddettiğini söyle-
mektedir; ancak az da olsa Şu'be'nin
ondan hadis rivayet ettiği ileri sürülmüş-
tür. Ebû'z-Zübeyr'in rivayetlerinden yir-
mi biri, çoğu *Şaḥîḥ-i Müslim*'de olmak
üzere *Kütüb-i Sitt'e*'de yer almıştır.

Ebû'ş-Şeyh el-İsfahânî (ö. 369/979),
Ebû'z-Zübeyr'in bazı hadislerini *Eḥâdî-
şü Ebi'z-Zübeyr 'an ğayri Câbir* adıyla
bir araya getirmiştir (Dârü'l-kütübü'z-
Zâhiriyye, Mecmua, nr. 53/3, vr. 19^a-26^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Hanbel, *el-İlâle* (Koçyiğit), I, 16,
133, 219; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 481; Buhârî,
et-Târîḥu'l-kebir, I, 221-222; İbn Ebû Hâtim,
el-Cerḥ ve't-ta'dîl, VIII, 74-76; İbn Hibbân, *Me-
şâḥir*, s. 67; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1389/
1965, VIII, 19; İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, Di-
maşk 1392/1972, s. 35; Zehebî, *Tezkiretül-
ḥuffâz*, I, 126-127; a.mlf., *A' lāmü'n-nübelâ*,
V, 380-386; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 37-40;
İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 440-443; a.mlf.,
Hedyü's-sârî, Beyrut 1301, s. 442; Sezgin, *GAS*,
I, 86-87.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

EBÜLFAZL MAHMUD EFENDİ MEDRESESİ

İstanbul'da XVII. yüzyılda
yapılan medrese.

1954'te yıktırılan medrese, eskiden
şehirin Divanyolu olarak adlandırılan ana
caddesi kenarında Şehzade Camii karşı-
sında, günümüzde (1994) belediye sarayı
olarak kullanılan binanın havuzu ve oto-
parkına girişinin olduğu yerde bulun-
yordu.

Mehmed Süreyyâ'nın bildirdiğine gö-
re medresenin kurucusu, 997'de (1588-
89) doğan, İstanbul kadısı, Anadolu ka-
zaskeri, Rumeli kazaskeri, Galata kadısı
olduktan sonra reisülulemâ unvanını alan
ve 1063'te (1653) vefat eden Ebülfazl
Mahmud Efendi'dir. Ebülfazl, Osmanlı
tarihinin büyük ailelerinden Karaçelebi-
zâdeler'e mensup olduğuna göre Şeyhü-
lislâm Abdülaziz Efendi'nin yakınıdır.

Medresede yapım tarihini veren bir ki-
tâbe yoktu. Ayvansarayî, Mahmud Efen-
di'nin vefat ettiğinde Burmalı Mescid
yakınında bulunan kendi dershanesine
defnedildiğini bildirir (*Hadikatü'l-cevâmi'*,
I, 65). Medresenin inşaatının bitirilip 1056
yılı Şevvalinde (Kasım 1646) öğretime açıl-
dığı Seyhî'den öğrenilmektedir (*Vekâyiü'l-
fuzalâ*, vr. 429^b). Ebülfazl Mahmud Efen-
di Medresesi 1894 zelzelesinde olduk-
ça zarar görmüş, Direklerarası caddesi
tramvay hatlarına yer açmak için geniş-
letilirken medresenin cadde kenarında-
ki kısmı dışında yer alan dükkânlar kal-
dırılmıştır. 1914 yılında kadro dışı oldu-
ğu belirtilen medresenin o sırada on bir
hücrenin bulunduğu kaydedildiği gi-
bi mevcut durumu da şu satırlarla ifa-
de edilmekteydi: "Nisfından fazlası ve

Ebülfazl Mahmud Efendi Medresesi'ni, türbenin bulun-
duğu arka cepheden gösteren eski bir fotoğraf (Semavi
Eyice fotoğraf arşivi)

